

NORNA-rapporter 93

Navn og navnebærer

Rapport fra NORNAs 45. symposium
i Skagen 1.–4. oktober 2014

Redigeret af
Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert
og Johnny G.G. Jakobsen

With summaries in English or German

NORNA-förlaget
Uppsala 2016

NORNA-rapporter 93

Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet i samarbejde med NORNA.

© Respektive forfattere 2016

ISSN 0346-6728

ISBN 978-91-7276-093-6

Sat med Verdana

Grafisk opsætning: Redaktionen

Omslag: Katrín Driscoll

Omslagsbillede: Martin Sejer Danielsen

Udgivet som internetpublikation på adressen:

nfi.ku.dk/publikationer/webpublikationer/norna-rapporter-93

För bedömning av manuskript till bidrag i NORNA-rapporter anlitas även utomstående vetenskapliga granskare.

Abstract

Navn og navnebærer. Rapport fra NORNAs 45. symposium i Skagen 1.-4. oktober 2014. Redigeret af Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert og Johnny G.G. Jakobsen (Name and Name bearer. Proceedings from The 45th NORNA Symposium in Skagen, 1-4 October 2014. Edited by Martin Sejer Danielsen, Birgit Eggert, and Johnny G.G. Jakobsen). *NORNA-rapporter 93*. 327p. Uppsala 2016. ISBN 978-91-7276-093-6.

The 45th NORNA symposium was held in Skagen in North Jutland, Denmark, from the 1st to the 4th of October 2014. The symposium was arranged by the Name Research Section at the Department of Nordic Research at the University of Copenhagen. Personal names, place-names, and urban names connected to the symposium theme "Name and name bearer" were discussed by the 25 participants from Denmark, Finland, Norway and Sweden. The symposium proceedings contain 14 of the 18 congress papers.

Keywords: NORNA proceedings, proper names, onomastics, name research, place-names, personal names, names and gender, linguistic landscapes, names in archaeology, names and legends.

Centralpladsrelevante stednavne og centrale pladser på Fyn

– Nye fund og mulige strukturer

LISBETH EILERSGAARD CHRISTENSEN

Min ph.d.-afhandling fra 2010 med titlen 'Stednavne som kilde til yngre jernalders centralpladser' havde til formål at undersøge, om der i det danske stednavnemateriale kunne iagttages ensartede grupperinger af centralpladsrelaterede stednavne efter mellemsvensk model (Christensen 2010). Konklusionen på undersøgelsen blev, at der er stor forskel på forekomsten af de pågældende stednavne i henholdsvis Mellemsverige og Danmark. Der optræder stednavne med centralpladsrelevans i Danmark, men ofte optræder de enkeltvis. Nogle steder forekommer der imidlertid også mindre grupperinger eller fortætninger af relevante navne inden for større områder, men uden at der er tale om et gentagende eller ensartet præg som i Mellemsverige.

Afhandlingen efterlod flere problemstillinger til fremadrettede diskussioner af overordnet metodisk karakter især vedrørende tolkningskriterier og tolkningsvalg. Koblingen mellem arkæologi og stednavne gav imidlertid særlige udfordringer i relation til de konkrete analyser i afhandlingsarbejdet. Dette gjaldt ikke mindst det arkæologiske kildemateriales varierende repræsentativitet i de undersøgte områder, hvilket vanskeliggjorde sammenstillende betragtninger og berettigede spørgsmål om signifikansen af de udvalgte områder. Af arbejdets endelige konklusion udsprang der desuden et behov for at diskutere mulige årsager til de

uensartede grupperinger af centralpladsrelaterede stednavne (jf. Christensen 2010 s. 246-254).

Siden 2010 har nye arkæologiske fund bidraget med en øget indsigt i det ene af afhandlingens undersøgelsesområder, og inddragelsen af en – i arkæologisk sammenhæng – ny teori kan endvidere bidrage med en bredere tilgang til geografisk gruppering af centralpladsrelevante kilder. Det er de to spor, der beskrives i det følgende.

Centralpladsrelevante stednavne og nye arkæologiske fund – Bjerger Herred på Fyn

Den centrale del af Hindsholm i Bjerger Herred på Fyn blev i 2010 fremhævet som et område med en interessant gruppering eller fortætning af centralpladsindicerende stednavne (jf. Christensen 2010 s. 250-251; 2011 s. 17). Bjerger herred har tidligere været under onomastisk behandling hos bl.a. John Kousgård Sørensen (1954) og siden Bente Holmberg (1996), og for diskussion af de relevante stednavne på Hindsholm med henvisninger og katalogoplysninger henvises der desuden til Christensen (2010 s. 160-169).

Blandt bebyggelsesnavnene på Hindsholm kan *Salby* (29/4 1488 *Salby*) med forleddet *Sal-* betegne en elitær bebyggelse eller en bygning med relation til førkristen gudedyrkelse. Navnet *Viby* (Udat. c. 1300-1335 (14. årh.), 7/6 1430 *Viby*) bør med sb. *vi* '(hedensk) helligdom, vi' være kultpladsbetegnende, og navnet *Torslundegård* (KancBr 1/9 1573 *Torstelund*; Jac. Madsen c. 1600 *Torslundgord*) er blevet tolket som et oprindeligt sakralt **Torslunde* (Kousgård Sørensen 1992 s. 235, 240-241), men kan alternativt være et oprindeligt **Thorsted*. Navnet *Måle* (29/4 1488 *Molø*) kan måske indeholde sb. *mål* i betydningen 'retssag, tale' og dermed afspejle et tingsted. I området's mark- og naturnavne kan der også være elementer af interesse i en centralpladsrelevant sammenhæng, om end navnene generelt er temmelig sent overleverede. *Borre* (PrI 1623 *Borre*) indeholder

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

Figur 1. Den centrale del af Hindsholm i Bjerge Herred med markering af de muligt centralpladsindicerende stednavne. Bebyggelsesnavnene er markeret med fed skrift.

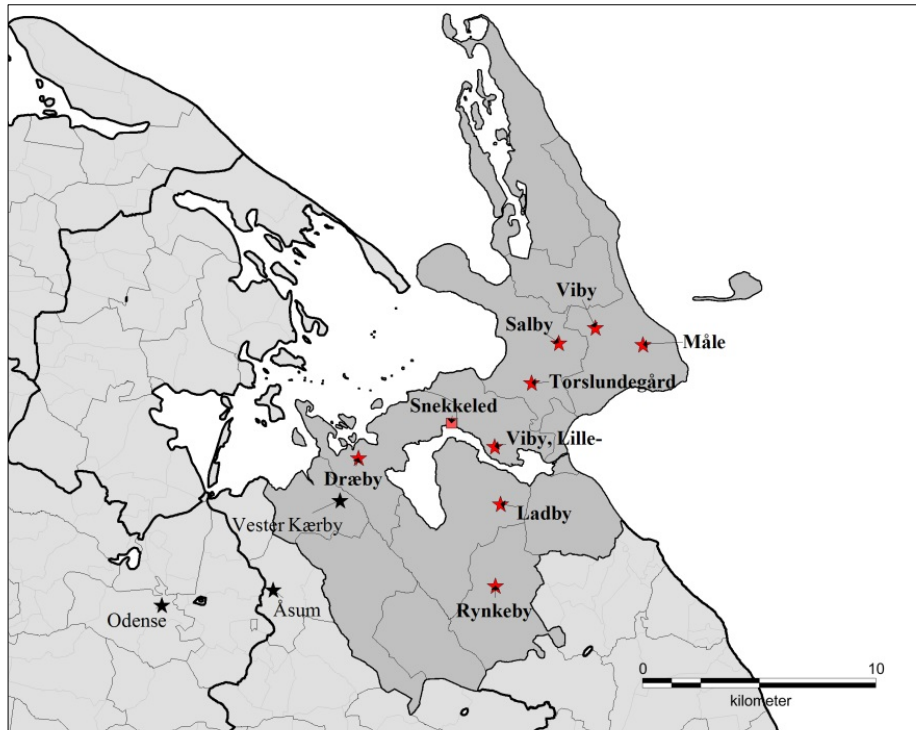
sb. *borg* og betegner sandsynligvis et forsvarsanlæg, der kan iagttages på luftfotografier på stedet. Et *Vorrehøj*-navn (MB 1682 Waare Høys Aaß, Ware Høys Krog Agre) kan også afspejle forsvarsfunktioner, idet forleddet kan være sb. *warth* med betydningen 'vagt, vagtpost', og det samme kan måske være tilfældet med et andet *Vorrehøj*-navn i området, hvis ældste belæg imidlertid gør tolkningen mere tvivlsom (MK 1795 (1805) Vaasehøi [!]; Gst 1920, 1949, 1953 Vorrehøj). *Hermandeklint* (MB 1682 Hermande Klindtz Aaß) kan indeholde personbetegnelsen 'herremand' eller alternativt hærmand med betydningen 'kriger', og navnene *Lyseholm* (MB 1682 Lyße Holms agre), *Blusbjerg* (MB 1682 Wester Blusbjergs Dye, Øster Bruszbiergs Aas [!]) og *Brandhøj* (MK 1795 (1805) Brandehøi) kan muligvis relateres til forsvar i form af signaleringsfunktioner. Det samme gør sig gældende med de to *Barnehøj*-navne (henholdsvis MK 1798 (1901)

Barnehøis agre og MB 1682 De bagerste Barnehøys Agere, Barnehøys Agere, Bageste Barnehøys moeße), der begge er tolket som bestående af sb. *bavnehøj*. Navnet *Kongshave* (MB 1682 Kongs Have Aaes) kan afspejle et kongeligt ejerforhold, og fra historiske kilder ved vi i øvrigt, at kongen i 1200-tallet havde større godsområder på Hindsholm (jf. Kong Valdemars Jordebog bd. 1,2 s. 117; bd. 2,1 s. 110).

De muligt centralpladsrelevante stednavne på Hindsholm kan samlet set afspejle mulig elitær tilstedeværelse og retslig udøvelse tillige med førkristen religion og forsvarsfunktioner (se fig. 1). For flere af stednavnene gælder det, at de i princippet kan stamme fra perioden yngre jernalder og vikingetid, mens enkelte imidlertid mere sikkert må repræsentere et yngre lag (Christensen 2010 s. 169 og 172).

Det er imidlertid ikke blot det centrale Hindsholm, men hele Bjerge Herred, der markerer sig i forhold til store dele af det øvrige Fyn ved en vis koncentration af bebyggelsesnavne med mulig centralpladsrelevans (jf. fig. 2). Foruden *Viby* på Hindsholm forekommer der endnu en *Viby* – *Lille Viby* (Næsbyhoved LR 1509 Wijby) – længere mod syd, og syd for fjorden optræder også navnet *Ladby* (15/3 1383 Ladby), hvor forleddet formodes at være sb. glde. *lath* med betydningen 'ladeplads', samt *Rynkeby* (30/4 1277-86 Rynkæby), hvor forleddet er sb. **rink* med betydningen 'mand, kriger' (DS 14 s. 122, 126, 135; Jørgensen 2008 s. 172, 237). I navnet *Dræby* (7/5 1418 Dreyby) betegner forleddet, sb. *drej*, glde. **drægh*, den smalle landtange mellem Kertinge Nord og Odense Fjord – og måske som et muligt dragested mellem de to vande (jf. DS 14 s. 122). I denne sammenhæng er kun bebyggelsesnavnene inddraget, men inddrages mark- og naturnavnematerialet også, kan der tilføjes yderligere stednavne, som mere eller mindre sikkert afspejler funktioner med relevans for centralitet og samfundsorganisation, fx *Snekkeled* (MB 1682 Sneche Ledtz agre) umiddelbart nord for

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

Figur 2. Bjerge Herred (mørkgrå signatur) med markering af de nævnte bebyggelsesnavne med mulig centralpladsrelevans (rød stjerne) samt Snekkeled. Et par af de øvrige lokaliteter, der nævnes i teksten, er markeret med sort stjerne.

Kerteminde Fjord (Holmberg 1996 s. 212-213; Holmberg & Skamby Madsen 1998 s. 217).

Mens stednavnematerialet på Hindsholm, såvel som i Bjerge Herred generelt, indicerer et område med flere interessante elementer i relation til samfundsstruktur og centralitet i ældre tider, kunne de arkæologiske fund ikke rigtig underbygge dette forhold i 2010. Der var et lille antal fund fra yngre jernalder og vikingetid af generelt god kvalitet på den centrale del af Hindsholm, men da fundene i flere tilfælde manglede præcise fundoplysninger, var de imidlertid ikke meget oplysende om eventuelle centralpladsrelaterede funktioner i området (Christensen 2010 s. 172). Der var endvidere meget få registrerede fund umiddelbart omkring de muligt centralpladsrelevante stednavne, og det arkæologiske

kildemateriale kunne således ikke belyse materielle karakteristika ved de navnebærende lokaliteter. Syd for Kerteminde Fjord ligger den berømte vikingetidige skibsgrav ved Ladby, ligesom der er registreret en sejlspærring i fjorden ved Snekkeled samt dele af et våbenofferfund fra yngre romersk jernalder ved Illemose nær Rynkeby. Derudover var der også i denne del af Bjerge Herred få muligt relevante arkæologiske fund.

Arkæologisk fundtilvækst i Bjerge Herred – metode og karakteristik

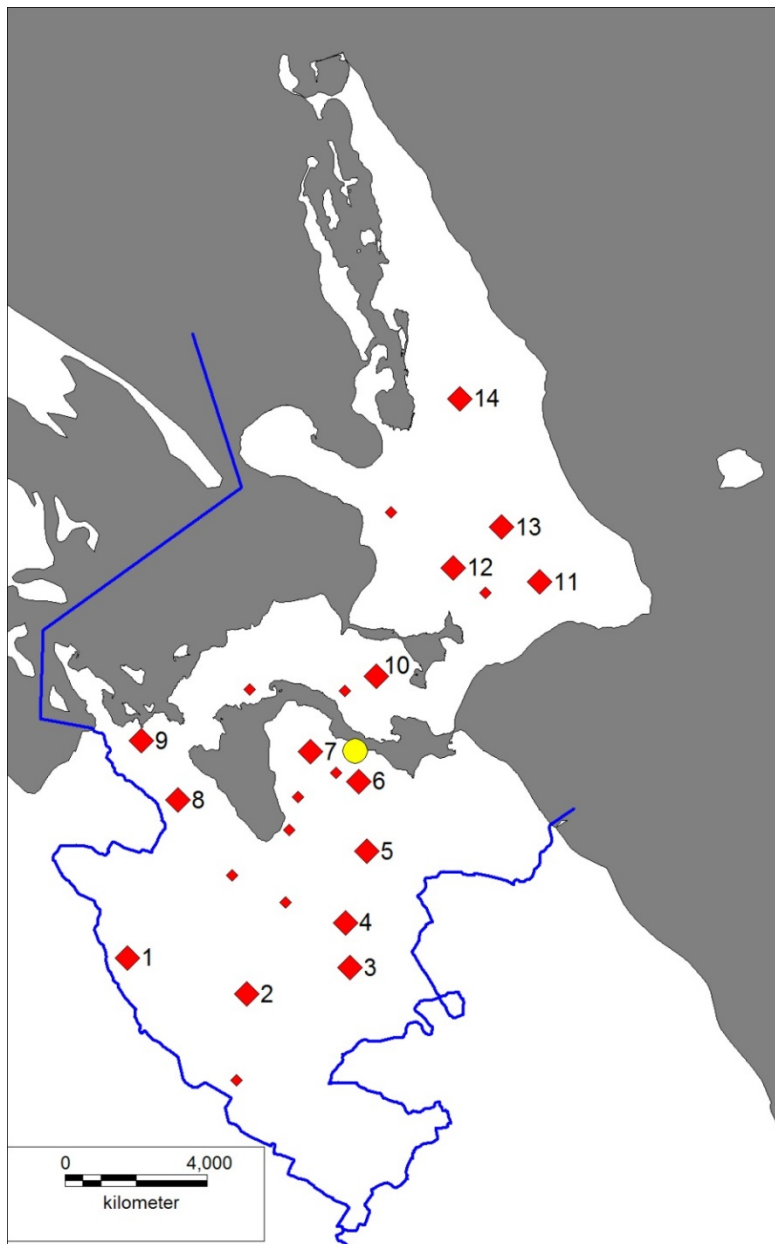
Siden 2010 er der foretaget en målrettet detektorarkæologisk indsats i Bjerge Herred under ledelse af Østfyns Museer.¹ Som led i en målsætning om at belyse områdets bebyggelse – blandt andet for at belyse baggrund og kontekst for den nævnte Ladby-grav – er detektorafsøgningerne målrettet marker med høj bonitet, det vil sige jorder, der er tillagt høj dyrkningskvalitet ved udskiftningen omkring år 1800. Jorder med høj bonitet er karakteriseret ved et højt fosfatindhold som følge af nedbrudt organisk materiale, og det vil ofte være et karakteristisk spor efter enten intensiv gødskning eller nedlagte eller flyttede bebyggelser. Den højeste bonitet optræder generelt tæt omkring de eksisterende landsbyer, men også i det åbne land kan der optræde afgrænsede områder med høje bonitetsværdier i forhold til det omkringliggende område, hvilket i mange tilfælde kan være spor efter nedlagte bebyggelser (jf. for eksempel Grau Møller 1995 s. 287; Fabech et al. 2002 s. 112, 139).

---

¹ Projektet i Østfyns Museer er foregået under ledelse af museumsinspektør Claus Feveile, som i øvrigt skyldes stor tak for tilgang til data og upubliceret materiale. For alle detaljer vedrørende genstandsmateriale, fundfordeling og karakteristika henvises til Feveile under udgivelse.

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

Figur 3. Detektorarkæologiske hotspots samt mindre detektor-lokaliteter. 1. Marslev; 2. Birkende; 3. Urup; 4. Rynkeby; 5. Tvinde; 6. Ladby; 7. Tofte Agre; 8. Vesterskov; 9. Dræby; 10. Over Kærby; 11. Gamle Måle; 12. Salby; 13. Viby; 14. Schelenborg. Figuren er udarbejdet af Claus Feveile i 2013/2014 (Feveile under udgivelse).

Detektorindsatsen har ændret fundbilledet i Bjerge Herred helt (fig. 3). Det samlede antal detektorfund i herredet er steget fra ca. 20 til over 2300 i de seneste år som følge af den målrettede og systematiske indsats (Feveile under udgivelse). Der er indtil videre registreret 14 lokaliteter, der betegnes som 'hotspots' med fund af mellem 17 og 110 genstande fra yngre germansk jernalder, vikingetid og tidlig middelalder. Derudover er der fundet et stort antal lokaliteter, hvor der frem til nu er fundet mindre genstandsgrupperinger eller enkeltgenstande fra de samme perioder. En stor del af de registrerede detektorlokaliteter ligger umiddelbart indtil eksisterende bebyggelse, og de afspejler med al sandsynlighed ældre faser af de endnu eksisterende landsbyer (Feveile under udgivelse; Hansen under udgivelse). De nuværende landsbyer kan dermed også forventes at dække over dele af områder med potentielle detektorfund, som således ikke kan hverken afsøges eller afdækkes i fuld udstrækning. Området er på ingen måde tilbundsående undersøgt, og for en stor del af de registrerede lokaliteter gælder det, at de kun er afsøgt med detektor ved en enkelt eller ganske få lejligheder. Fundtilvæksten er derfor endnu meget stor, og ved hver ny afsøgning tilføjes der nye lokaliteter eller nye genstande til de gamle lokaliteter på kortet (Feveile under udgivelse).

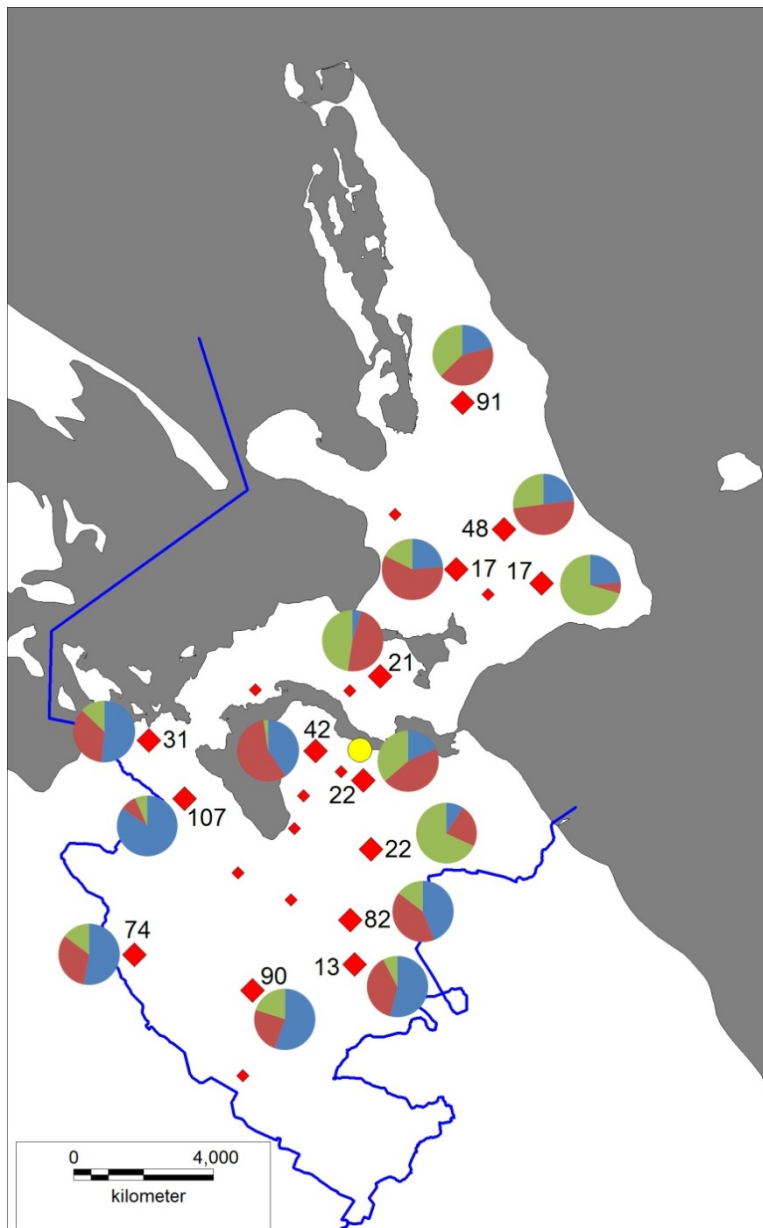
Materialet er generelt karakteriseret ved dragtspænder og smykker i form af eksempelvis dyreformede fibler, skivefibler, treflagede spænder og skålspænder, men også mønter, beslag og enkelte fragmenter fra våben- og seletøjspyrdelse optræder på lokaliteterne. Fra flere lokaliteter hæver enkeltfund sig over det generelle fundbillede, blandt andet i form af importerede genstande eller, som noget helt særligt, en lille delvist forgyldt sølvfigurine, der tolkes som en mulig Frej- eller Freja-figur (Feveile 2015; Feveile under udgivelse). Der er generelt få indicier på værkstedsaktiviteter i form af eksempelvis halvfærdige genstande, vægtlodder eller metalbarrer, og lokaliteterne fremstår derfor ikke umiddelbart som præget af hverken håndværk eller handel. En enkelt und-

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

tagelse herfra er en stor detektorlokalitet ved Vester Kærby sydvest for Dræby, som rummer flere indicier på handels- og håndværksaktiviteter (Henriksen 2013 s. 74-75). I området mellem Bjerge Herred og Odense er der desuden flere lokaliteter med spor efter metalhåndværk fra perioden. Spor efter periodens værkstedsaktiviteter kan være vanskelige at erkende ved detektorundersøgelser, og fremtidige afsøgninger og udgravninger kan derfor kaste mere lys over dette.

Ved hovedparten af lokaliteterne optræder genstandsmaterialet med en starthorisont fra 500-600-tallet, om end enkelte pladser synes at være yngre. Der er imidlertid forskel på de dateringsmæssige tyngdepunkter inden for området, og lokaliteterne syd for Kerteminde Fjord synes generelt at have deres genstandsmæssige tyngdepunkt i yngre germansk jernalder, mens genstandsmaterialet på lokaliteterne fra Hindsholm fremviser et generelt yngre tyngdepunkt med hovedparten af fundene dateret til vikingetid (fig. 4).

Ved både Salby og Viby på Hindsholm er der fundet et større antal metalgenstande fra perioden yngre jernalder til tidlig middelalder. Ved Salby er der ved en enkelt detektorafsøgning af to markarealer syd for byen fremkommet flere genstande, bl.a. dragtsmykker og mønter, men også genstande af høj kvalitet, herunder et forgyldt fragment fra en såkaldt mankestol, der i den pågældende kvalitet normalt relateres til vikingetidens højstatusmiljøer, eksempelvis Mammen nær Viborg i Jylland og Fusing nær Hedeby i Slesvig (Näsman 1991b; Dobat 2014; Feveile under udgivelse samt mundtlig meddelelse). Fra en nærliggende mark er der tidligere fundet et stort tungeformet sølvspænde med forgyldning (Brøndsted 1936 s. 139-140), og fra samme område stammer muligvis også et delvist forgyldt skålspænde af bronze. Detektorfundene kan generelt henføres til perioden yngre germansk jernalder til middelalder, men højkvalitetsgenstandene stammer alle fra vikingetid.

Figur 4. Funddistribution med fordelingen af fund fra yngre germansk jernalder, 550-775 e.Kr. (blå), vikingetid, 775-1050 e.Kr. (rød) og tidlig middelalder 1050-1200 e.Kr. (grøn). Figuren er udarbejdet af Claus Feveile & Jens Ib Søborg i 2013/2014 (Feveile under udgivelse).

De mange detektorfund er registreret ved bebyggelser både med og uden centralpladsrelaterede navne. Det er der i sig

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

selv ikke noget overraskende i – det overraskende består i lokaliteternes indbyrdes beliggenhed, idet de indtil videre er registreret med en indbyrdes afstand på 1,5-3 km (jf. Feveile under udgivelse). Efter fynske forhold er der således tale om en tæt koncentration af lokaliteter, hvor genstandsmaterialet afspejler en generelt høj materiel velstand i forhold til det generelle fundbillede på periodens agrare bebyggelser.

Navneleddet sal og det arkæologiske fundmateriale

I forbindelse med nordiske diskussioner af betydningsindholdet i sb. *sal* er fundene omkring Salby selvsagt interessante (jf. opsummering af diskussion hos Christensen 2007 s. 29-30; 2010 s. 36-38, 87-89). Ved anvendelse af stednavne som kilde til centrale pladser i yngre jernalder og vikingetid er det naturligvis afgørende at kunne argumentere for betydningsindholdet 'stormandsgård, hal' frem for 'midlertidigt bosted, bod'. Jeg har selv tidligere argumenteret for, at overfladefundne genstande indirekte kan støtte eller sandsynliggøre et tolkningsvalg (Christensen 2007 s. 29-30). Eksempelvis kan et rigt bopladsmateriale med eksklusive importvarer, ædelmetaller og symboladede genstande indicere et højstatusmiljø af en karakter, som kendes fra udgravede stormandsgårde. Selvom en lokalitet ikke er udgravet, og selve stormandsgården ikke er konkret påvist, indicerer fundmaterialet dens tilstedeværelse. Fragmentet fra den nævnte mankestol og det tungeformede sølvspænde indicerer da også tilstedeværelsen af et højstatusmiljø ved Salby i vikingetiden.

De øvrige metalfund fra Salby synes imidlertid ikke at afspejle særlige fundkarakteristika ved netop dén navnebærende lokalitet i forhold til nærområdets generelle fundniveau. Den positive problemstilling i den forbindelse er, at der som nævnt er gjort rigtig mange detektorfund omkring flere bebyggelser i nærområdet i de senere år, bl.a. ved Viby, Dalby, Stubberup, Måle og en nedlagt bebyggelse ved Hverringe. Det kan desuden forventes, at der dukker flere

metalrige lokaliteter op i området i de kommende år, da det på ingen måde er undersøgt til bunds endnu.

Navn og navnebærer – om koblingen mellem arkæologisk og onomastisk materiale

De materielle indikatorer på højstatus eller stormandsmiljø, der optræder ved Salby, bør ikke underkendes, for de er unægtelig gode indicier på et højstatusmiljø på lokaliteten. Det er imidlertid væsentligt at understrege, at de arkæologiske kilder, der bruges som et sekundært tolkningsargument til bestemte stednavnes betydningsindhold, bør vurderes efter den generelle fundsituation i det pågældende område. Fund af metalgenstande ved eller på en bebyggelse i et område, hvor bebyggelserne generelt er rige på metalgenstande, indicerer ikke pr. automatik særstatus. Der må skeles til normalniveauet i det pågældende område, men eventuelle særtræk bør selvfølgelig også udskilles – som i tilfældet med Salby, hvor enkeltgenstande hæver sig både kvalitativt og kvantitativt over normalniveauet for de fundne genstande i området.

Det er kun relativt sjældent, at konkrete stednavne kan kobles direkte med arkæologiske kilder, der kan belyse de pågældende stednavnes betydningsindhold. Dette kan i mange tilfælde forklares delvist med manglende arkæologiske undersøgelser de pågældende steder. Fravær af registrerede arkæologiske fund et givet sted kan altså ikke bruges som argument for et fravær af menneskelig aktivitet af den forventede karakter (bosættelse, forsvar, handel el.lign.) i ældre tider, med mindre området er arkæologisk velundersøgt. Dertil kommer, at nogle aktiviteter ikke med sikkerhed har afsat erkendbare materielle spor (eksempelvis afholdelse af ting), og at de dermed ikke nødvendigvis kan påvises arkæologisk.

Det er altså ikke i sig selv påfaldende, at der ikke tidligere har kunnet kobles arkæologiske fund til de centralpladsindicerende stednavne i den centrale del af Hindsholm på

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

Fyn. For forståelsen af forholdet mellem de enkelte navne og de navnebærende lokaliteters karakteristika er det imidlertid et forhold, der kan give anledning til en mere forbeholden bedømmelse af stednavnematerialets potentiale som centralpladsindicerende, end hvad tilfældet ville være ved et kendt arkæologisk materiale af særlig karakter. Tolkning af stednavne og arkæologiske fund bør foregå separat i en indledende analyse, men ved en efterfølgende kobling mellem de to kildetyper bør hverken fravær af relevante arkæologiske fund eller stednavne føre til endelige konklusioner om fravær af det pågældende fænomen.

I arkæologisk henseende er synet på Bjerge Herred ændret betragteligt som følge af de senere års detektorindsats. Området er traditionelt kendt for en vikingetidig gravplads med en meget rig skibsgrav ved Ladby, en sejlspærring fra 900-tallet nær Snekkeled i Kerteminde Fjord samt en vikingetidig sølvskat ved Korshavn på den nordligste spids af Hindsholm (jf. Henriksen 1994, 2012 s. 77; Feveile under udgivelse). Derudover har der været temmelig få fund til belysning af området i den relevante periode. Fra at være et onomastisk interessant område med henblik på centralpladsindicerende stednavne, men med temmelig få arkæologiske highlights, der kunne understøtte områdets betydning i yngre jernalder og vikingetid, fremstår området nu som et særdeles metalrigt område i perioden yngre jernalder til tidlig middelalder og med flere eksklusive fund, der kvalitetsmæssigt hæver sig over periodens mere almindelige eller dagligdags udstyr. Det arkæologiske materiale understøtter i en helt anden grad end tidligere stednavnenes indicier på et område med centrale funktioner og væsentlig betydning.

Men hvordan kan eller skal denne koncentration eller fortætning af centralpladsrelaterede stednavne og metalrige lokaliteter tolkes?

Grupperinger af centralpladsrelevante stednavne og deres forklaring

Koncentrationer af stednavne med formodet centralpladsrelevans – såkaldt centralpladsindicerende navnemiljøer – kendes i et større tal fra det mellemsvenske område, hvor især Lars Hellberg og siden Stefan Brink har arbejdet med fænomenet. Koncentrationerne synes at optræde efter et relativt ensartet mønster, hvor bestemte elementer af centrale funktioner gentagne gange afspejles sammen i stednavnematerialet inden for afgrænsede områder (jf. for eksempel Hellberg 1975 s. 92-93; Brink 1997 s. 61-62; 1999 s. 434). Netop den gentagne forekomst af ensartede mønstre i stednavnematerialet er et vægtigt argument for, at de centralpladsindicerende navnemiljøer ikke blot er udtryk for tilfældigheder, men at de hver især afspejler samlede og relativt samtidige strukturer.

Lars Hellberg tolkede fænomenet som snævert tilknyttet Sveariget og som udlagt af Sveakongen efter en relativt ensartet organisatorisk struktur (jf. for eksempel Hellberg 1975 s. 93; 1984 s. 91-92). Stefan Brink har siden tolket fænomenet som afspejlende yngre jernalders centralpladskomplekser, hvor hver koncentration af lokaliteter med centrale funktioner formodes at afspejle et kerneområde i en bygd under ledelse af mere eller mindre selvstændige stormænd eller eliter (Brink 1996 s. 238; 1999 s. 434). Begrebet centralpladskompleks bruges også inden for arkæologien – og netop som betegnelse for afgrænsede områder, hvor flere lokaliteter med centrale funktioner som handel, håndværk, kultplads og stormandsresidens ligger samlet og synes at afspejle en samlet struktur under ledelse af en overordnet leder eller elite (jf. f.eks. Näsman 1991b s. 328; Fabech 1999a s. 469). Det klassiske eksempel er Gudme på Fyn (jf. f.eks. Albris 2014).

I Danmark optræder de centralpladsindicerende stednavne ikke i så ensartede grupperinger, at det kan fungere som et generelt argument for, at flere centralpladsrelaterede

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

stednavne inden for et afgrænset område afspejler en samlet og relativt samtidig struktur. Spørgsmålet er da, hvordan grupperingen af formodet centralpladsrelaterede stednavne i Bjerger Herred eksempelvis kan eller skal forklares.

Teorien om centralpladskomplekser er i dette tilfælde ikke fuldt tilstrækkelig. Hvad stednavnene angår kan de ikke i snæver forstand betragtes som del af en samlet organisatorisk struktur, og generelt gælder det, at det område i Bjerger Herred, der udviser centralpladsrelevante kilder, er større, end hvad man med rette kan benævne som et kerneområde inden for en bygd. Dertil kommer, at detektorfundene ikke afspejler særlige koncentrationer inden for området, men et generelt højt niveau af metalfund – dog muligvis med en vis tidsmæssig udvikling (jf. fig. 4).

Teorien om centralpladser – og centralpladskomplekser – kan derfor hensigtsmæssigt suppleres med en teori om dynamik og vækst, der netop kan forklare udviklingen af geografiske tyngdepunkter, og som desuden indeholder en indbygget mulighed for en kombineret forklaring på centrale pladser og generel vækst i det øvrige (agrare) bebyggelseslag.

Introduktion af vækst i centralpladsforskningen

Den økonomiske teori om centrale pladser var i udgangspunktet et forsøg på at udarbejde en almengyldig forklaring på størrelsen og beliggenheden af byer, baseret på et konkret kildemateriale fra 1930'ernes Sydtyskland (Christaller 1968). I nordisk arkæologi har teorien været anvendt indirekte som inspiration til en eksplicit definition af centrale pladser og centrale funktioner samt til forståelsen af hierarki og relationer mellem pladser. Kritik af teoriens anvendelighed på det arkæologiske materiale har været fremført fra flere sider (jf. for eksempel Fabech 1999b s. 40; Sindbæk 2005 s. 104-105), og en alvorlig anke mod dens værdi som forklaringsmodel for arkæologiske eller historiske forhold er, at den er statisk i sit udgangspunkt, idet den oprindeligt havde til

hensigt at forklare organiseringen af byer i ét bestemt tidssnit og ikke den udvikling og de processer, der førte hertil. Dertil kommer, at teorien – og modellerne – er baseret på et stringent netværksprincip med faste og ensartede hierarkiske relationer mellem de centrale pladser i forhold til forbrug og afsætning af centrale funktioner, hvilket teoretisk set udelukker dynamiske forhold (jf. Christensen 2010 s. 21-22 med referencer).

Dynamik er til gengæld et indbygget element i forbindelse med vækst, der generelt betegner tiltagende størrelse – og i denne forbindelse økonomisk fremgang. At iagttage vækst kræver et diakront analytisk perspektiv, og teorier om økonomisk vækst forsøger generelt at beskrive de forhold, som forårsager vækst i en given økonomi.

I en teori om vækstcentre (oprindeligt 'growth pole theory', direkte oversat 'vækstpolteori') er udgangspunktet den iagttagelse, at vækst ikke foregår ensartet inden for en region, men at den i stedet foregår omkring bestemte vækstpoler eller vækstcentre. Disse vækstpoler virker som katalysatorer for det omkringliggende område, og som følge heraf forårsager de geografiske tyngdepunkter af vækst over tid (jf. Vanneste 1971 s. 19; Mønsted 1974 s. 106). Ligesom den oprindelige centralpladsteori er også vækstcenterteorien en økonomisk teori rettet mod et moderne, industrialiseret samfund, men i sidstnævnte er fokus rettet mod at klarlægge de processer og den dynamik, der skaber en specifik geografisk-økonomisk situation. Selvom teorien ikke i udgangspunktet er rettet mod forhold i ældre tider, kan den med sit udgangspunkt i økonomisk-geografisk uligevægt og det indbyggede fokus på vækst og dynamik fungere som en analytisk ramme til forklaring af, hvorledes geografiske tyngdepunkter af økonomisk karakter generelt kan opstå. I den forbindelse er det særligt interessant at kombinere vækstcenterteorien med teorien om centrale pladser.

En centralplads kan fungere som vækstpol, men det er imidlertid ikke alle centrale funktioner, der genererer vækst.

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

Mens en funktion som handel ofte vil skabe en øget vækst, vil et forsvarsanlæg det næppe direkte. En vækstpol karakteriseres i litteraturen som et sted, der oplever en højere grad af tilvækst i økonomi eller befolkning, end gennemsnittet i dets referenceområde (her nærområdet eller regionen), og som et sted hvorfra centripetale kræfter tiltrækker og centrifugale kræfter udgår (jf. Perroux 1950 s. 96; Parr 1981 s. 62). Vækstpolen akkumulerer dermed ikke blot ressourcer i form af befolkning, funktioner, økonomisk overskud, innovative elementer og lignende, men diffunderer også ressourcerne videre på en måde, så det forårsager en øget vækst i nærområdet. Den primære vækstpol i et område kan tiltrække såvel nye funktioner som en øget befolkning, og de nye funktioner eller den øgede befolkning kan herefter fungere som aktive elementer til yderligere vækst eller nye centre i området. Væksten forplanter sig i et område via direkte eller indirekte forbindelser til den primære vækstpol, og den kan som følge heraf forplante sig til både centrale pladser og almindelige agrare bebyggelser inden for et vækstområde (jf. Vanesste 1971 s. 25-26, 51; Mønsted 1974 s. 107).

Et meget simpelt eksempel kan hentes fra de middelalderlige helligkilder med tilknyttede midlertidige kildemarkeder på den eller de pågældende kildedage. Helligkilden er i det tilfælde den centrale plads, der fungerer som en primær vækstgenerator eller det primære aktive element på grund af dens tiltrækning af en større gruppe af mennesker fra nær og fjern på bestemte dage. Handlende, der ønsker at afsætte bestemte varer, tiltrækkes som følge af den fast tilbagevendende forsamling af en større befolkningsgruppe, der herved fungerer som et (sekundært) aktivt element. Et tilbagevendende kildemarked opstår dermed over tid som en ny central funktion eller plads i nær tilknytning til kilden, og stedet er nu karakteriseret ved to centrale funktioner eller pladser alt efter distancen mellem dem. Såfremt der afsættes lokale produkter, som skaber lokal indtjening, eller nye produkter, der kan omsættes (lokalt) til udvikling eller

innovation, fungerer kildemarkedet som en sekundær vækst-generator, der fører til en øget indtjening eller udvikling i området. I et synkront perspektiv fremstår området da som karakteriseret ved en – alternativt to – lokaliteter med periodisk centrale funktioner samt en – måske – højere målbar velstand eller befolkning end i regionen som helhed. I et diakront perspektiv kan fænomenet forklares som et vækstområde (om end i lille målestok).

Vækstcenterteorien tilbyder en forklaringsramme til regional udvikling og dynamik i områder, der præges af en fortætning af centrale pladser eller generel økonomisk (materiel) velstand. Den kan rumme en mindre stringent struktur end centralpladsteorien med vidt forskellige typer af relationer mellem lokaliteterne; nogle lokaliteter kan være internt afhængige og organisatorisk forbundne, mens andre lokaliteter påvirkes mere indirekte som følge af en generelt afsmittende effekt. For eksempel vil spredning af nye tekniske tiltag, lettere afsætning af lokalt producerede produkter og lettere tilgængelighed til nye materiale- eller varegrupper på centrale pladser, der også fungerer som vækstpoler, indvirke på den lokale udvikling af de almindelige agrare bebyggelser også.

Vækstcenterteorien kan supplere teorien om centrale pladser og centralpladskomplekser med et dynamisk aspekt og en bredere ramme for tolkninger af den organisatoriske struktur. En gruppering af centrale pladser eller centralplads-indicerende stednavne kan afspejle et centralpladskompleks organiseret eller etableret af den lokale elite eller leder, men det er også muligt at tænke sig en mere gradvist opstået akkumulation af centrale pladser eller funktioner som følge af de centripetale og centrifugale kræfter i en oprindelig vækstpol (et stormandssæde, en handels- og håndværksplads, en kultplads eller lignende). Samfundets magtfaktorer og deres organiseringskraft må selvfølgelig indtænkes i den forstand, at en lokal elite eller leder må have været en vis autoritet i forhold til nærområdets aktiviteter. Hvor udstrakte

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

elitens beføjelser har været på det punkt, ved vi imidlertid reelt set ikke, og et decideret monopol på etablering eller fremkomst af alle centrale funktioner har der sandsynligvis ikke været tale om. En gruppering af centrale funktioner eller pladser behøver dermed ikke nødvendigvis at være dannet oppefra og ned, og heller ikke selvom det omtrent samme mønster af centrale funktioner ses gentaget flere steder.

Teorien kan anvendes som et analytisk værktøj til identificering af dynamiske processer af økonomisk karakter og som en samlet forklaringsramme på opkomsten af geografiske tyngdepunkter af centralitet og generel økonomisk vækst. Den forklarer ikke socialteoretiske aspekter, men den kan kombineres med teorier herom.

Bjerge Herred som (del af) vækstområde?

Det ovenomtalte Bjerge Herred kan være et område, som med fordel kan tilgås analytisk med en vækstcenterteoretisk forklaringsramme. Stednavnematerialet afspejler flere lokaliteter med formodet centrale funktioner inden for et større område, og de arkæologiske detektorfund fra perioden yngre jernalder og vikingetid afspejler et område præget af generel materiel velstand. Detektorlokaliteterne ligger med 1,5-3 km's afstand til hinanden, og det generelt høje fundniveau, tætheden af pladser og de få arkæologiske indicier på centrale funktioner peger mere mod en kategorisering af dem som metalrige bebyggelser snarere end centrale pladser. Området synes altså samlet set at være præget af både centralitet og generel vækst i yngre jernalder og vikingetid.

Fundsituationen i området er endnu så ny og lokaliteterne så sporadisk undersøgt, at der hverken kan foretages en nærmere kategorisering, funktionsanalyse eller hierarkisering af pladserne inden for området endnu (jf. Feveile under udgivelse). Den indledende datering af de detektorfundne genstande kan imidlertid indicere en udvikling, hvor det syd- og sydvestlige område synes at toppe tidligere (i yngre germansk jernalder) end det centrale og nordlige område,

hvor det relative antal af metalfundne genstande fra vikingetid er størst (jf. fig. 4). Den fundsituation kan foreslås tolket som udtryk for en gradvis vækst udvikling i området, hvilket kan indicere tilstedeværelsen af flere forskellige vækstgeneratorer eller vækstpoler, der har forårsaget økonomisk vækst i forskellige tempi inden for området. Et væsentligt aktivt element i den proces kan være områdets gunstige forhold for kommunikation og søfart (jf. også Christoffersen 1996 s. 67).

I det lys kan tilkomsten af centrale pladser i området også forstås som en dynamisk proces skabt af en vækstcentereffekt, der med tiden har forårsaget tilkomsten af nye centrale funktioner i området. Det kan ikke afvises, at de centralpladsindicerende stednavne kan afspejle to egentlige centralpladskomplekser, eksempelvis med *Salby, Viby, Måle* og *Thorsholm* på det centrale Hindsholm og (*Lille*) *Viby, Ladby, Snekkeled* og *Rynkeby* i området omkring Kerteminde Fjord, men områdets genstandsfund sandsynliggør en generel økonomisk velstand, der bedst kan forklares som afspejlende et stort vækstområde i perioden yngre jernalder og vikingetid. Om de to mulige grupperinger eller komplekser af centralpladsindicerende stednavne inden for dette vækstområde afspejler en struktur dannet på foranledning af de(n) lokale elite(r), eller om de kan være opstået gradvist i en mere "selvgroet" vækstcenterproces, tillader materialet på nuværende tidspunkt ikke at fremsætte formodninger om. En eller flere af de enkelte pladser kan imidlertid utvivlsomt have fungeret som vækstpol(er) til generering af den generelle vækst i området – og måske også til akkumuleringen af de centrale pladser.

Det er muligt, at Bjerge Herred bør ses i et endnu større perspektiv. Jeg har selv ved en tidligere lejlighed argumenteret for at betragte Åsum og Lundsgård, der er beliggende mellem Ladby og Odense, som en del af et større vækstområde omkring Odense (Christensen 2014 s. 87). I sin ph.d.-afhandling fra 2012 har Maria Panum Baastrup med

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

udgangspunkt i importerede metalgenstande fra vikingetid endvidere argumenteret for at betragte et større område af Nordøstfyn som et såkaldt "gateway community", det vil sige et sted eller et område, hvor importgenstande modtages, og hvorfra de videredistribueres (Baastrup 2012 s. 54-57). Den tolkning af området kan på positiv vis kombineres med en vækstcentertilgang. Tolkningen som et gateway community påpeger nogle af de sandsynligt aktive elementer for dannelsen af områdets status, nemlig særdeles gunstige kommunikative forhold med gode forudsætninger for sejlads og anløb, der (sandsynligvis sammen med en stærk elite) kan have tiltrukket importvarer. Den vækstcenterteoretiske tilgang kan ved næranalyser forklare udviklingen af den fortættede forekomst af centrale pladser og den generelle økonomiske velstand i det øvrige bebyggelseslag i et langtidsperspektiv. Det forekommer sandsynligt, at der inden for dette store område, der fremstår som et generelt økonomisk tyngdepunkt igennem århundreder, har været flere betydende vækstpoler, der til forskellige tider har genereret såvel vækst som centralitet inden for området og kulminerende med urbaniseringsprocessen omkring Odense, der i de efterfølgende århundreder trækker væksten mere entydigt mod dette sted og følgende forårsager afmatning af andre. Betraget som et vækstområde af den pågældende størrelse og tidsdybde er det ikke påfaldende, at der også optræder centralpladsindicerende stednavne i området, som afspejler (nogle af) dets centrale funktioner gennem tiden. Det er heller ikke påfaldende, at de kan optræde som uensartede grupperinger, da de enten helt eller delvist kan være akkumulerede knopskydninger forårsaget af fungerende vækstpoler. Når nogle områder udmærker sig som særligt fundrige eller med koncentrationer af kostbart genstandsmateriale gennem mange århundreder og på tværs af perioder, forekommer det ikke påfaldende, at dette fænomen også afspejles i stednavnematerialet.

En nærmere analyse af området forestår endnu, men mit igangværende projekt om centralitet og vækst på Fyn i yngre jernalder og vikingetid har netop som formål at forklare geografiske tyngdepunkter af centrale pladser og rige fund i det arkæologiske materiale.² I den teoretiske tilgang kombineres centralpladsteori og vækstcenterteorier, og ved undersøgelserne anlægges et diakront perspektiv med det formål at undersøge udviklingen og de formodet aktive elementer i både den centrale og agrare bebyggelsesfære.

Afrunding

Der har været to hovedformål i det foregående: at beskrive den arkæologiske fundtilvækst i et tidligere fundfattigt område med centralpladsindicerende stednavne, og at introducere teorien om vækstcentre til centralpladsforskningen som mulig forklaringsramme til tyngdepunkter af stednavne eller arkæologisk materiale af centralpladsrelateret karakter. Begge dele er væsentlige for arbejdet med relationen mellem centralpladsindicerende stednavne, deres navnebærere og det samfund, hvori de er dannet.

Det igangværende projektarbejde om centralitet og vækst på Fyn skal gennem overordnede distributionsanalyser og udvalgte detailstudier udvikle vækstcenterteorierens anvendelighed i en (for)historisk kontekst. De senere års fundtilvækst i Bjerge Herred illustrerer imidlertid de udfordringer, der kan være i arbejdet med et konstant voksende arkæologisk materiale. Tolkninger af et områdes funktioner og betydning kan ændres i løbet af korte tidsrum, og som situationen er i dag, kan det være et reelt spørgsmål, om antallet af detektorfund i Bjerge Herred snarere afspejler det generelle billede end et generelt højt niveau.

---

² Projektet finansieres af Det Frie Forskningsråd | Kultur og Kommunikation.

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

Undersøgelser og udgravninger i andre områder på Fyn synes imidlertid ikke at understøtte et sådant billede indtil videre.

Litteratur og kilder

- Albris, Sofie Laurine, 2014: Turen går til Gudernes Hjem. Om en køretur med Bent Jørgensen og nogle overvejelser om organiseringen af Gudmes landskab. I: Birgit Eggert, Peder Gammeltoft & Rikke Steenholt Olesen (red.): På sporet. Festskrift til Bent Jørgensen på 70-årsdagen den 12. marts 2014. København. S. 17-32.
- Brink, Stefan, 1996: Political and Social Structures in Early Scandinavia. A Settlement-historical Pre-study of the Central Place. I: Tor. Journal of Archaeology 28. S. 235-281.
- Brink, Stefan, 1997: Västsvenska namnmiljöanalyser. I: Svante Strandberg (red.): Ortnamn i språk och samhälle. Hyllningsskrift till Lars Hellberg. Uppsala. S. 61-84.
- Brink, Stefan, 1999: Social order in the early Scandinavian landscape. I: Charlotte Fabech & Jytte Ringtved (eds.): Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998. Højbjerg. S. 423-439.
- Brøndsted, Johannes, 1936: Danish Inhumation Graves of the Viking Age. I: Acta Archaeologica 7. S. 81-228.
- Baastrup, Maria Panum, 2012: Kommunikation, kulturmøde og kulturel identitet – tingenes rejse i Skandinaviens vikingetid. Ph.d.-afhandling fra Københavns Universitet.
- Christaller, Walter, 1968: Die Zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geografische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen. Repographischer Nachdruck der 1. Auflage, Jena 1933. Darmstadt.
- Christensen, Lisbeth Eilersgaard, 2007: Stednavne som kilde til yngre jernalders samfundsstruktur. I: Birgit Eggert, Bente Holmberg & Bent Jørgensen (red.): Nordiske navnes centralitet og regionalitet. (NORNA-rapporter 82). S. 19-34.
- Christensen, Lisbeth Eilersgaard, 2010: Stednavne som kilde til yngre jernalders centralpladser. Ph.d.-afhandling fra Københavns Universitet.
- Christensen, Lisbeth Eilersgaard, 2014: Stednavne, centralpladser og vækstcentre – om tolkningsvalg og betydningsrelationer. I:

LISBETH EILERSGAARD CHRISTENSEN

- Birgit Eggert, Peder Gammeltoft & Rikke Steenholt Olesen (red.): På sporet. Festskrift til Bent Jørgensen på 70-årsdagen den 12. marts 2014. København. S. 79-89.
- Christoffersen, Jørgen, 1996: Jernalder og vikingetid. I: Ole Crumlin-Pedersen, Erland Porsmose & Henrik Thrane (red.): Atlas over Fyns kyst i jernalder, vikingetid og middelalder. Odense. S. 67-68.
- Dobat, Andres Siegfried, 2014: Füsing – a metal-rich site in the vicinity of Haithabu/Schleswig dating from c. AD 700-1000. I: Ernst Stidsing, Karen Højlund & Reno Fiedel (eds.): Wealth and Complexity. Economically specialized sites in Late Iron Age Denmark. Aarhus. S. 51-64.
- DS = Danmarks Stednavne bd. 1-. København 1922-.
- Fabech, Charlotte, 1999a: Centrality in sites and landscapes. I: Charlotte Fabech & Jytte Ringtved (eds.): Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998. Højbjerg. S. 455-474.
- Fabech, Charlotte, 1999b: Organising the Landscape. A matter of Production, Power, and Religion. I: T. Dickinson & D. Griffiths (eds.): The making of kingdoms. Oxford. S. 37-47.
- Fabech, Charlotte, et al., 2002: Den gode jord – et natur- og kulturfænomen. I: Per Grau Møller et al. (red.): Foranderlige landskaber. Integration af natur og kultur i forvaltning og forskning. Odense. S. 112-143.
- Feveile, Claus, 2015: Revningefigurens gåder. I: Skalk 2015:1. S. 3-8.
- Feveile, Claus, under udgivelse: Understanding the Hinterland of the Ladby Ship Grave. I: V. Turner (ed.): Proceedings from XVII Viking Congress, Shetland, 3-10 August 2013.
- Grau Møller, Per, 1995: Historiske kort og kulturlandskabet. I: Vivian Etting (red.): På opdagelse i kulturlandskabet. Århus. S. 271-293.
- Gst = Generalstabskort, målebordsblade, atlasblade og 4 cm-kort udg. af Kort- og Matrikelstyrelsen.
- Hansen, Jesper, under udgivelse: Landsbydannelse og bebyggelsesstruktur i 1. årtusinde – et bebyggelsehistorisk regionalstudie. I: Kerstin Cassel (red.): Publicering från arkeologisk seminarium i Gamla Uppsala.
- Hellberg, Lars, 1975: Ortnamnen och den forntida sveastaten. I: Inledning till NORNA:s fjärde symposium Ortnamn och Samhälle

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

- på Hanaholmen den 25.-27.4.75. 1. Namngivning. Upubliceret. S. 92-110.
- Hellberg, Lars, 1984: De finländska karlabyarna och deras svenska bakgrund. I: Lars Huldén et al. (red.): Festskrift till Åke Granlund 28.4.1984. (Studier i nordisk filologi 65 / Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 517). S. 85-106.
- Henriksen, Mogens Bo, 1994: Vikinger på Fyns Hoved. I: Fynske Minder 1994. S. 181-191.
- Henriksen, Mogens Bo, 2013: Odenses forgænger – eller: én af mange? I: Lars Bisgaard, Mette Bruus & Peder Gammeltoft (red.): Beretning fra det toogtredivte tværfaglige vikingesymposium. Højbjerg. S. 68-82.
- Holmberg, Bente, 1996: Stednavne. I: Ole Crumlin-Pedersen, Erland Porsmose & Henrik Thrane (red.): Atlas over Fyns kyst i jernalder, vikingetid og middelalder. Odense. S. 71-73 samt katalog s. 212-215.
- Holmberg, Bente, & Jan Skamby Madsen, 1998: Da kom en *snekke*... Havnepladser fra 1000- og 1100-tallet? I: KUML 1997-98. S. 197-225.
- Jac. Madsen = Mester Jacob Madsens Visitatsbog. Ved A. R. Idum, 1929-1932. Odense.
- KancBr = Kancelliets Brevbøger 1551 ff., udgivet af C. F. Bricka m.fl. Kbh. 1885-.
- Kong Valdemars Jordebog ved Svend Aakjær. København 1926-43.
- Kousgård Sørensen, John, 1954: Bebyggelsesnavne på Hindsholm. I: Fynske Aarbøger 5. S. 339-347.
- Kousgård Sørensen, John, 1992: Haupttypen sakraler Ortsnamen Südschandinaviens. I: Karl Hauck (ed.): Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum Frühmittelalter. Göttingen. S. 228-241.
- MB = Markbog. Forarbejder til Christian V's matrikel 1688.
- MK = Matrikelkort (herunder O1).
- Mønsted, Mette, 1974: Francois Perroux's Theory of "Growth Pole" and "Development Pole". A critique. I: Antipode vol. 6 nr. 2. S. 106-113.
- Næsbyhoved LR = Næsbyhoved lens regnskaber 1502-1511, udgivet af Haakon Bennike Madsen & Erland Porsmose 1991. København.

- Näsman, Ulf, 1991a: Mammen 1871. I: Ulf Näsman, Mette Iversen & Jens Velle (red.): Mammen - Grav, kunst og samfund i vikingetid. Højbjerg. S. 217-260.
- Näsman, Ulf, 1991b: Nogle bemærkninger om det nordiske symposium "Samfundsorganisation og Regional Variation" på Sandbjerg Slot den 11. - 15. april 1989. I: Charlotte Fabeck & Jytte Ringtved (red.): Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Århus. S. 321-329.
- Parr, John B., 1981: The Distribution of Economic Opportunity in a Central Place System: Dynamic Aspects and Growth Poles. I: Kuklinski, A. (ed.): Polarized Development and Regional Policies. Tribute to Jacques Boudeville. Hague. S. 59-70.
- Perroux, Francois, 1950: Economic Space: Theory and Applications. I: The Quarterly Journal of Economics vol. 64, no. 1. S. 89-104.
- PrI 1623 = Præsteindberetninger til Ole Worm ved Frank Jørgensen. Bd. I-II. København 1974.
- Sindbæk, Søren M., 2005: Ruter og rutinisering. Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa. København.
- Vanneste, Olivier, 1971: The growth pole concept and the regional economic policy. Brugge.

SUMMARY

Central place related place-names and central places on Funen. New finds and possible structures

By Lisbeth Eilersgaard Christensen

In Denmark, place-names relevant to central places appear unevenly distributed geographically: in some areas, they occur one by one, while they in others appear in greater or lesser groups. A group of place-names with possible relevance for centrality in the northeast of Funen has been presented on earlier occasions, but with a lack of archaeological finds to support assumptions of central functions and importance in

CENTRALPLADSRELEVANTE STEDNAVNE

prehistory within the area. However, an intense number of detector surveys within the last years has changed this picture, and the find material now does reflect an area, which seems very rich in artefacts from the late Iron Age and the Viking period.

Geographic concentrations of both place-names and archaeological finds indicating central places give rise to reflections on the underlying structure and organization. This paper argues for using a theory of growth poles in addition to the archaeological theory of central places and central place complexes, providing a more dynamic aspect to the theories. The growth pole theory can also provide a broader frame for interpreting the underlying organizational structure within groups of central places: Growth poles have a catalyzing effect on both growth and centrality in an area and the affected localities can be organizationally linked, but they can also be influenced more indirectly by a general spillover effect. In this way, growth poles can affect both central places and ordinary agrarian settlements in an area, and the theory can thus work as a possible explanatory framework for geographic areas where place-names and archaeological sources reflect central places and prosperity in general.

Lisbeth Eilersgaard Christensen
Odense Bys Museer
lisbeth.eilersgaard.christensen@mail.tele.dk